

БЪЛГАРСКО СПИСАНИЕ ЗА ОБРАЗОВАНИЕ

БРОЙ 1, 2023

BULGARIAN JOURNAL OF EDUCATION

VOLUME 1, 2023

**ЦЪРКОВНИТЕ ДЕНОМИНАЦИИ ЗА ОСНОВОПОЛАГАНЕ И
РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРСКОТО УЧИЛИЩЕ
(Исторически обзор)**

*ПЕНКА ЦОНЕВА, НИКОЛА ГЕОРГИЕВ, МАРИЯ МЛАДЕНОВА, МАРТИН
ДИМИТРОВ, ИВАНА ДИНЕВА*

*Penka Tsoneva, Nikola Georgiev, Maria Mladenova, Martin Dimitrov, Ivana Dineva. THE
CHURCH DENOMINATIONS FOR FOUNDATION AND DEVELOPMENT OF
BULGARIAN SCHOOLS*

Резюме. Изследването е историко-педагогическо по характер и представя обзорно възникващите връзки и взаимодействия между Българската архиепископия и българското училище в процеса на неговото основополагане, както и приноса на православната, католическата и протестантската църква за развитието на училищната институция в отделните исторически периоди. Проучването е с 12-вековен хронологически обхват – от втората половина на IX в. до наши дни. Посветено е на 100-годишния юбилей на Университетската специалност *Педагогика* и 70-годишнината от възстановяването на патриаршеското достойнство на Българската православна църква.

Ключови думи: Училище, основаване, развитие, Българска православна, Католическа и Протестантска църква.

Summary. The study is historical-pedagogical in nature and presents an overview of the emerging relationships and interactions between the Bulgarian archdiocese and the Bulgarian school in the process of its foundation, as well as the contribution of the Orthodox, Catholic and Protestant churches to the development of the school institution in certain historical periods. The study has a 12-century chronological scope - from the second half of the 9th century to the present day. It is dedicated to the 100th anniversary of the University specialty of Pedagogy and the 70th anniversary of the restoration of the patriarchal dignity of the Bulgarian Orthodox Church.

Keywords: School, foundation, development, Bulgarian Orthodox, Catholic and Protestant Church.

Предговор

Целта на изследването е да открие последователно възникващите в продължение на 12 столетия връзки и взаимодействия между църковните деноминации в България и училищната институция, залегнали в основата на българската образователна традиция. Изследователският фокус е насочен към открояване на общото и специфичното в това взаимодействие през отделните исторически периоди с акцент върху генезиса, т. е. върху основополагането на училищната институция, от една страна, и върху интерфериращите се въздействия върху нея от страна на трите деноминации – православна, католическа и протестантска, в епохата на Българското възраждане, от друга.

За реализиране целта на обзорното историко-педагогическо изследване се използват приоритетно аналитико-синтетичният, документалният, херменевтичният и хронологическият метод.

1. Църква и образование през Първото българско царство

1.1. Основополагане на българското училището и изграждане на интелектуални средища през втората половина на IX век

Образованието и Църквата са неразкъсваемо свързани отделности, между които в продължение на 12 века се осъществяват безкрайно количество взаимодействия и преходи, първият сред които е **генетичен**.

Българската архиепископия основополага българското училище. Съгласно Решенията и Протоколите на Осмия Вселенски Събор от 4 март 870 г.

Архиепископията задължително изгражда при всяка енория училища за ограмотяване на населението в четмо и писмо, за запознаването му със съдържанието на Светите книги (Гюзелев, В., 2006: 28). Изискването се основава на 58-то Апостолско правило от общо 85-те Апостолски канонически правила на Източната църква, предадени устно от апостолите и събрани още преди Първия Вселенски събор в Никея през 325 г. Правилото гласи, че“ епископ или презвитер, който не се грижи за клира или за паството си и не ги учи на благочестие, да бъде отлъчен.“ (http://www.pravoslavieto.com/books/pravila/apostolski_pravila.htm#2).

Първите български училища – катехуменатите, имат за предназначение въвеждане в Св. Кръщение като първо от 7-те тайнства и вход в християнската вяра. Те се създават при новопостроените църкви с базикален план в Плиска, Преслав, Патлейна, Червен, Несебър, Охрид и др. Същевременно Българската архиепископия, предимно чрез църковните форуми и своите изтъкнати духовници – книжовници и просветители, има съществена и значима роля за изграждане на първите интелектуални средища и развитие на книжовно-образователна дейност в тях. Сред тях са:

- първото образователно средище с трите основни центрове – манастира „Св. Пантелеймон“ в Охрид, Девол и Главиница, където Климент Охридски (840-916), канонизиран скоро след кончината си за светец,

проповядва, покръства и учителства¹ сред местното население и в продължение на седем години успява да обучи българско духовенство, наброяващо над 3500 ученици²;

- книжовното средище и училище в манастира край Голямата базилика в Плиска, където под ръководството на презвитер Наум³ (840-910) творят най-видните книжовници на Плисковската школа – Йоан Екзарх, Константин Преславски, Черноризец Докс и синът на княза – Симеон, създавайки оригинални творби и преводи, отнасящи се към най-ранния период на старобългарската литература.

Връзката е взаимна. Интелектуалните средища и техните продукти са съществена предпоставка за създаване на сравнително образован слой от български духовници за нуждите на Българската архиепископия.

Устройството и организацията на Българската църква предполага географията на училищната мрежа. Християнството носи новата обществена организация на средновековното общество, респективно на българското образование. Новото териториално-административното делене включва 39 ¹Свети Климент Охридски „Ние никога не го видяхме да бездействува, но той или учеше децата, и то по различни начини – на едни показваше формите на буквите, на други обясняваше смисъла на написаното, а на трети нагласяваше ръцете, за да пишат, и не само денем, но и нощем, или се отдаваше на молитва, или се занимаваше с четене, или пък пишеше книги, а понякога в едно и също време вършеше две работи: пишеше и преподаваше на децата някакво знание, понеже знаеше, че безделието е учител на всяко зло, както е казала чрез един от своите служители мъдростта (Сирах 33, 28), учителката на всяко добро.“ (Теофилакт Български Пространно житие на Климент Охридски: Климент в Кутмичевица, част 58).

²„Затова и неговите ученици били най-добри от всички по живот и по знание. Наистина необходимо е било така добре насадените и така грижливо поливаните да пораснат с божия помощ (1 Кор. 3, 6-7). От тях той поставял четци, иподякони, дякони и свещеници. Във всяка област той си служел с триста ученици без техните помощници и те не плащали нищо на княза, но служели на бога и били определени нему да плащат или по-скоро да му се отплащат. Тези дела извършил Климент в продължение на цели седем години.“ (Теофилакт Български Пространно житие на Климент Охридски: Климент в Кутмичевица, част 59).

³Презвитер Наум, канонизиран за светец, е един от първомайсторите на българската култура, в чиито основи е Плиско-Преславската книжовна школа. Неговото най-старо житие (от първата четвърт на X в.) започва с думите: „И ето, братя, да не остане без помен братът на този блажен Климент, и другар, и състрадалец [негов], с когото претърпя много беди и страдания от еретиците – презвитер Наум.“ (Житие на Св. Наум Охридски, Чудотворец).

епископии, върху диоцеза на които задължително се изграждат катехуменати, църковни и манастирски училища.

Географията на училищната мрежа съвпада с териториална структура на Архиепископията, включваща възобновените византийски престоли по южното Черноморие, Филипопол, Ахрида, Липлян, Морава, Видин, Ниш и Скопие и създадените нови престоли от княз Борис I-Михаил и цар Симеон. Първите български църковни епископии, които нямат нищо общо със старата епархийска ранновизантийска мрежа, са Велика, Брегалница, Девол” (Николова, Б., 1997: 280).

1.2. Християнското духовенство – пръв народен просветител и ярък представител на българското образование, книжовност и култура

В този съдбовен момент именно християнското духовенство приема ролята на пръв народен просветител и културтрегер на новата писмена култура за страната. Кадровият потенциал, обезпечаващ първите училища – катехуменати, църковни и манастирски, е из сферата на духовенството. Ментор на първите учители в църковните и манастирски училища, чийто практически и нагледен опит в преподаването се прилага масово, е християнският духовник – Методий (815-885).

Определена роля за създаването на първото образователно средище през втората половина на IX в. има активността на Климент Охридски като епископ, проповедник, книжовник и учител. Именно изтъкнатите представители на клира от края на IX-и век – Климент Охридски, Наум, Ангеларий (IX в.-886), Сава (около 810/ 840 – 880/ 920), Горазд (IX в.) и други, са и ярки представители на българското образование, книжовност и култура.

2. Църква и образование през Второто българско царство

В образователния модел на Второто българско царство духовенството продължава да е основният грамотен слой сред населението. Водещата му роля е пряко свързана с обучението на децата и младежите, с увеличаваща-

та се елементарна грамотност сред градското население, с напредъка на книжовното дело, със създаденото книжовно богатство в българските манастири, скриптории и библиотеки, митрополитските центрове, с нарастващите интензивни духовно-културни контакти в рамките на източноправославната славяно-византийска общност.

Високообразовани духовници – Патриарх Евтимий Търновски (1325-1403), митрополит Киприан Цамблак (1336-1406), митрополит Григорий Цамблак (ок. [1365](#) – [1420](#)), Йоасаф Бдински (II-ра пол. на XIV век), са в основата на книжовната и образователната дейност на Търновската школа. Основана върху значимата езиково-правописна реформа, улесняваща възприемането и тълкуването на словото за божественото учение и неговото разпространение посредством преводни и оригинални трудове, новите преводи на богослужбена литература, създаването на висше (по своето учебно съдържание) богословско училище, Търновската книжовна школа бележи връхна точка в развитието на образованието и книжнината в България през Второто българско царство.

3. Църква и образование през Българското възрождение.

Учредяване на Българската екзархия (1870)

В условията на ликвидирана държава, висш клир и аристокрация и на разпаднала се славяно-византийска православна общност неимоверно тежката задача по съхраняването на българската образователна традиция, народност и самосъзнание се пада в най-голяма степен на Българската православна църква. „Първата славянска патриаршия загубва своята автокефалност и ранг и се връща към първоначалното си църковно-административното положение, превръщайки се в митрополия, зависима от Цариградската патриаршия. Въпреки това тя остава единствената институционализирана организация от Българското средновековие“, която има съществен принос „за поддържане и укрепване на православно култ, на етническата идентичност и народностното самосъзнание на българите

християни в условията на теократичната ислямска монархия, за осигуряване на тяхната елементарна грамотност в килийните училища и организиране на достъпни за широките обществени слоеве литературни творби“ (Tsoneva, P., 2020: 8).

Взаимодействието *църква-образование* през късното Българско възрождане достига своята кулминационна точка със създаването на Българската екзархия през 1870 г., която укрепва и разширява църковно-училищната мрежа, модернизира учебното дело в структурен и кадрови план и централизира неговото ръководство в лицето на Централното настоятелство към Екзархийския съвет. Екзархията като официално призната религиозна институция получава правото да централизира ръководството на българското учебно дело (Цонева, П., 2015: 220-221). Съгласно чл. 98 от Екзархийския устав смесеният Екзархийски съвет е длъжен да се грижи за уреждането и управлението на училищата във всички епархии на Екзархията, а също и при българския метох в Цариград, „за постановлението на добри и разумни учители в училищата и въобще за всякакви средства и мерки, полезни за развитието на образованието в българските епархии” (НИА-НБКМ, Устав за управлението на Българската екзархия : 4). Към Екзархийския съвет се създава Централно настоятелство за осъществяване на просветната политика на Екзархията. То поема централното управление на училищата в градовете и селата.

Поставянето на религиозното чувство, християнското съзнание и ръководеното от Екзархията образование в пряка служба на борбата за политическия и църковен суверенитет определят връзката като национално значима и стратегическа.

4. Връзката държава – църква – училище – структури за извънучилищно образование през Третото българско царство и в условията на тоталитарното развитие на България

През Третото българско царство църквата усилва позициите си в областта на неформалното образование както чрез развитие на религиозното обучение в прицърковните (неделни) училища, в православните християнски дружества и братства, в църковните детски лагери, така и чрез разрастване на книжовната дейност с православен характер. Тя продължава традициите на възрожденската епоха, изразени в изграждането на широк социален консенсус между църквата и другите извънучилищни просветни структури – народни читалища, женски просветни дружества, ученически и учителски дружества, българско книжовно дружество, свещенически дружества и други, при осъществяване на духовно-нравствената просвета и възпитание.

Ръстът в развитието на религиозната педагогика в условията на народната демокрация е изразен в три основни направления: разработване на методологическия подход, методическите изисквания и дидактическите характеристики на енорийския катехуменат; теоретично обосноваване на новите организационни форми на вероучение, основани върху наш и чуждестранен опит; адаптиране на беседи и методически материали с подробно разработени уроци за религиозната просвета на учениците от I и II клас на Неделното училище. Теоретичните положения се публикуват от духовници богослови и преподаватели в Богословския факултет на Софийски университет (Цонева, П., 2012: 137).

През тоталитарното развитие на България и особено в условията на т. нар. „живковизъм“ (1962-1989), когато Църквата е отделена от училищната институция и няма реални възможности за възпитателно въздействието върху децата, юношите и младежта, доминиращите тенденции в нейната образователна дейност са свързани с осъществяваната на международни и национални форуми, симпозиуми и конференции богословско-икуменическа и християнско-миротворна просвета. Същевременно е засилена църковно-издателската дейност, посветена на проблемите на защитата на световния мир и мирното съвместно съществуване, на историческата роля

на Църквата за развитието на българската нация, култура и училище (пак там: 139-140).

Обобщение: Ретроспективният анализ на исторически сложилите се модели на взаимодействие *православна църква – образование* откроява трайна тенденция към **съхраняване** ролята на църквата в българското общество със съществени особености през отделните исторически периоди: от генетичен и структуроопределящ фактор в българското образование, а в определени периоди и единствен субект на организация и ръководство на учебното дело, през носител на мощно християнско образование и възпитание извън държавната училищна система, до нарастване ролята на църквата в публичния и духовно-просветния живот на обществото в настоящето.

5. Културно-просветната дейност на българите-католици и българската образователна традиция

5.1. Културно-просветна дейност на българската католическа общност през XVII век

Духовно-просветната и книжовна дейност на българските католици през XVII в. е пряко свързана с Житваторогския мирен договор от 1606 г. Договорът предоставя право на католиците да строят църкви на територията на Османската империя. Францисканският монах [Петър Солинат](#) поставя началото на католическата пропаганда, а Чипровци се превръща в седалище на Софийската католическа епископия.

Католическата църква чрез свои мисионери, книжовници и просветни дейци – Петър Солинат (1565-1623), Илия Маринов (1577-1641), Петър Богдан Бакшев (1601-1674), Филип Станиславов (1608-1674), Петър Парчевич (1612-1674) и други, развива активна образователна дейност в основаното през 1601 г. при католическия манастир в Чипровци училище, прераснало през 1624 г. в гимназия и считано за първото класно училище по българските земи, и в малките училища в католическите села – Копиловец, Трънчовица, Клисурса, Железна и др. (Tsoneva, P., 2020: 8-9).

Видният български католически книжовник от XVII в. – Петър Богдан Бакшев, написва през 1667 г. своя труд „История на България”, част от ръкописа на който е запазен във Ватикана. Този труд е публикуван 95 години преди написването на „История славянобългарска“. Дали това е първата българска история с хронологически обхват от късната Античност до средата на XVII в. е въпрос на доказване, но един факт е безспорен – ясно изразеното българско самосъзнание на автора на „История на България“.

5.2. Католическите училища през Българското възраждане и първата половина на XX век

Българската католическа образователна традиция през късното Българско възраждане е пряко свързана с учредяването през 1860 г. на Католическата църква от източен обред и с образователната дейност на свързаните с българското униатство католическите ордени. Организирано обучение на деца и юноши, независимо от тяхната национална и вероизповедна принадлежност, се осъществява в откритото от ордена на капуцините първоначално мъжко училище „Св. Андрей“ (1863) в Пловдив. Пак в Пловдив се основава от монахините-йосифинки девическо училище „Св. Йосиф“ (1866), където акцентът е поставен върху общообразователните предмети и френския език. Мъжко и девическо училище с езикова насоченост се откриват в Русе. Изучаването на български, френски и немски език в русенското девическо училище „Света Мария“, създадено от монахини-пасионистки през 1874 г., е съхранено и след Освобождението. Българо-католическите училища, основани в Солун през 1859 г. от ордена на лазаристите, както и тези в Одрин, създадени през 1863 г. от местната униатската мисия, прерастват в български католически гимназии (Tsoneva, P., 2020: 9).

Възникналите католически училища преди Освобождението продължават, с малки изключения, своето съществуване и през първата поло-

вина на XX век. Допълнително се основават: Одринската българска католическа девическа гимназия „Мария Лурд“ (1881) с педагогически профил и изучаване на немски език, българска литература и история; мъжко (1881) и девическо (1880) католическо училище в София, прераснали в колеж; мъжко католическо училище „Св. Августин“ (1884) в Пловдив и мъжко католическо училище „Св. Михаил“ (1899) във Варна, известни като Френския колеж, и др. (Елдъров, Св., 2002; Еленков, Ив.). Поддържаните католически училища и извънучилищната просвета /католически печат и духовно-просветни инициативи/ са съществен фактор за грамотността на католиците в България, която през 1905 г. възлиза на 33,1 %, при 33,7 % грамотност на населението в България през 1910 г. (Еленков, Ив.).

5.3. Измерения на взаимодействието *Католическа църква – образование в настоящето*

Взаимодействието Католическа църква – образование днес намира израз и в активизирането на неделните и съботните училища по Вероучение за деца и юноши на възраст от 6 до 18 години, в книгоиздаването на научна и популярна литература с историческа и религиозна насоченост, в информационния сайт на католическата общност (Tsoneva, P., 2020: 13).

Културно-просветната дейност на българите-католици оставя забележителна следа в българската образователна традиция посредством създадените от тях училища с обогатено учебно съдържание, литературата и идеи, изпреварващи значително своето време.

6. Протестантската църква за развитието на българското училище

Дейността на протестантите по българските земи е резултат от голямото мисионерско движение на Америка и Англия от XIX век. „Новооткриването на българите за западния свят било заслуга на протестантските ми-

сионери ...“ (Христов, Хр., 1981:171). Мисионерите откриват и правят опити за подпомагане на духовно-просветното им развитие. Един от тези опити е свързан с откриването на протестантски училища по българските земи.

В какъв смисъл се говори за Американски училища? В смисъл, че създателите на тези училищата, методологията и методиката на преподаването и обучението в тях и тяхното финансиране (в основната му част) идват от Съединените американски щати. Същевременно по-голямата част от преподавателите в тези училищата са българи. Общността, която поддържа училищата, е българска и българите протестанти възприемат училищата като свои институции.

Протестантите със собствени средства купуват място за молитвен дом в Мерицлери и подават прошение до султана за разрешение да го построят. Училището им се развива успешно. През 1875 г. то се посещава от около 90 деца. Организира се и отделно училище за децата на протестантските семейства, за учителка в което е назначена Марийка Генчева (специален молитвен дом). Преподаването след Марийка Генчева поема Керафинка Ушева, учила в протестантското училище в Самоков (Стоянов, М. 1964: 54-56).

Американски мисионери откриват през октомври 1860 г. в Пловдив мъжко училище. Освен мъжкото училище те откриват още Девическо училище в Ловеч, Девическо училище в Битоля, начални училища към протестантските общности, както и вечерни училища към протестантските енории, в които грамотност получават стотици българи (Куличев, Хр., 2008: 259-264, 265-275).

Видната протестантска мисионерска Елизабет Кларк (1868-1942), подкрепяна от протестантската общност по въвеждането на предучилищното обучение в България и създаването на първите детски градини, също може с дейността си да бъде причислена към тази на протестантските образователни институции. Като директор на Американската

детска градина и на двегодишния курс за детски учителки до 1933 г., основателка на просъществувалата 5 години детска градина в Кнежа и създателка през 1939 г. на фондация за предучилищно възпитание в Царство България Елизабет Кларк се изявява в пряката си педагогическа дейност със своя християнски характер, въплътил в себе си християнския морал и ценности. Нейното педагогическо верую, че най-важното за възпитанието на детето е „примерът на родителя, на учителя, на възпитателя“ е и нейна жизнена философия (Куличев, Хр., 2008: 260).

Протестантите образуват и неформално. Те първи заговарят и поставят началото на системна и организирана борба за трезвеност, като още през 1843 г. издават в Смирна книга с подобна насоченост – „Корените на пиянството“. За целта през 1892 г. евангелските въздържателни дружини се обединяват в „Български въздържателен съюз“, чийто първи вестник „Воздържател“ е издаден в Пловдив с. г. Образованият съюз, преименуван в „Български евангелски въздържателен съюз“, значително се разраства, като през 1910 г. включва 34 дружини с около 1000 членове (Куличев, Хр., 2008: 270-271).

Протестантските мисионери не само откриват българите за западния свят, но се опитват да представят този народ на света и да подпомогнат неговото културно-просветно развитие. В процеса на взаимодействието *протестантска църква – образование* се разгръща тенденция на обновяване на неделните училища в единство с приемственост на опита и образователните практики на българските протестанти от времето на късното Българско възраждане и Третото българско царство. Активизира се книгоиздаването на специализирана литература за ограмотяване на българските роми. Взаимодействието се реализира и на равнище „висше образование“, където за образователните потребности на служителите в протестантските деноминации през 1999 г. е създаден Висшият евангелски богословски институт (Tsoneva, P., 2020: 13).

Заклучение

Историко-педагогическият обзор по темата на изследването налага извода за уникалното място на Църквата в българското образование, за връзката между двете институции, характеризираща се с непрекъснатост, приемственост и множественост.

Уникалното място на Църквата в българското образование има три основни измерения: Църквата основополага българското училище и го ръководи през вековете, а в настоящето – образовайки и възпитавайки неформално, стимулира развитието на хуманистичната образователна система. Утвърждаването на духовенството в главен творец на книжнината и произведенията на изкуството в продължение на 10 века е поредното доказателство за значимото присъствие на Църквата в българското образование.

През Възраждането Българската екзархия осъществява функциите на една бъдеща държавна власт по организацията и ръководството на българските училища. И ако образованието е опорната точка за пробуждане на народа към нов живот, то ролята на Църквата за организацията и ръководството му е първостепенна, жизнено необходима в контекста на приоритетите на тази епоха.

В новата ни история връзката *Църква – училище – структури за неформално образование* се обогатява с ново съдържание и форми на взаимодействие и тяхното законодателно уреждане, все с цел въздигане на духовността и духовно нравственото формиране на личността.

Благотворното въздействие и взаимодействие на Българската православна църква, на Католическата и на Протестантската църква с българското училище през дванадесет вековния период, заедно с включването на избираемия предмет „Религия“ в учебното съдържание на съвременното училище, са все показатели за ролята на църковните деноминации в проце-

са на разгръщане на духовната и интелектуална същност на човешката личност – основна ценност на демократичното и гражданското общество.

Използвани исторически извори и литературни източници:

Гюзелев, В. (2006) Покръстване и християнизация на българите. С.

Елдъров, Св. (2002) Католиците в България (1878-1989). С.
http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksBG/S_Elderov_Katolicite_v_BG.pdf

Еленков, Ив. Католическата църква в България и общностните идентичности на принадлежащите към нея верни през XIX и първата половина на XX в. <https://balkansbg.eu/bg/content/b-identichnosti/136-k-tzarkva.html>)

Житие на Св. Наум Охридски, Чудотворец
<http://martin.mitov.org/biblioteka/naum1.html>

Куличев, Хр. (2008) Заслугите на протестантите за българския народ. София.

Маньо Стоянов (1964) Начало на протестантската пропаганда в България. София.
http://www.pravoslaviето.com/history/20/1903_Manyo_Stoyanov/Manjo_Stojanov_Propaganda.pdf

НИА-НБКМ. Право, V, 48, 25.01.1871; VI, 6, 14, 15. Устав за управлението на Българската екзархия.

Николова, Б. (1997) Устройство и управление на Българската православна църква (IX-XIV в.). С.

Правила на светите апостоли
http://www.pravoslaviето.com/books/pravila/apostolski_pravila.htm#2

Теофилакт Български Пространно житие на Климент Охридски. – В: Милев, Ал. (1966) Гръцките жития на Климент Охридски. София.

Христов, Хр. (1981) Протестантските мисионери в България през XIX век. Ч. 1. Протестантските мисии сред българите през епохата на борбите за църковно-национална и политическа независимост (до 1878). София.

Цонева, П. (2015) Развитие на връзката Българска православна църква – българско образование. 410 с., София.

Цонева, П. (2012) Просветната дейност на Българската църква 1870-1989. Университетско издателство „Св. Климент Охридски”, 149 с., София.

Tsoneva, P. (2020) Models of interaction Church and education in Bulgaria. – Contemporary university education, vol:vol. 5 № 5/ 2020, issue: 5, pages: 5-15, ISSN (print): 2367-8232, ISSN (online): 2534-9643.

Izpolzvani istoricheski izvori i literaturni iztochnitsi:

Gyuzelev, V. (2006) Pokrastvane i hristiyanizatsia na balgarite. S.

Eldarov, Sv. (2002) Katolitsite v Bulgaria (1878-1989). S. http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksBG/S_Elderov_Katolicite_v_BG.pdf

Elenkov, Iv. Katolicheskata tsarkva v Bulgaria i obshtnostnite identichnosti na prinadlezhashtite kam neya verni prez HIH i parvata polovina na HH v. <https://balkansbg.eu/bg/content/b-identichnosti/136-k-tzarkva.html>)

Zhitie na Sv. Naum Ohridski, Chudotvorets

<http://martin.mitov.org/biblioteka/naum1.html>

Kulichev, Hr. (2008) Zaslugite na protestantite za balgarskia narod. Sofia.

Manyo Stoyanov(1964) Nachalo na protestantskata propaganda v Bulgaria. Sofia.http://www.pravoslaviето.com/history/20/1903_Manyo_Stoyanov/Manjo_Stojanov_Propaganda.pdf

NIA-NBKM. Pravo, V, 48, 25.01.1871; VI, 6, 14, 15. Ustav za upravlenieto na Balgarskata ekzarhia.

Nikolova, B. (1997) Ustroystvo i upravlenie na Balgarskata pravoslavna tsarkva (IH-HIV v.). S.

Pravila na svetite apostoli

http://www.pravoslaviето.com/books/pravila/apostolski_pravila.htm#2

Teofilakt Balgarski Prostranno zhitie na Kliment Ohridski. – V: Milev, Al. (1966) Gratskite zhitia na Kliment Ohridski. Sofia.

Hristov, Hr. (1981) Protestantските мisioneri v Bulgaria през XIX век. Ч. 1. Protestantските мисии сред balgarite през epohata на borbite за tsarkovno-natsionalna i politicheska nezavisimost (do 1878). Sofia.

Tsoneva, P. (2015) Razvitie na vrazkata Balgarska pravoslavna tsarkva – balgarsko obrazovanie. 410 s., Sofia.

Tsoneva, P. (2012) Prosvetnata deynost na Balgarskata tsarkva 1870-1989. Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski”, S. 149 s.

Tsoneva, P. (2020) Models of interaction Church and education in Bulgaria. – Contemporary university education, vol:vol. 5 № 5/ 2020, issue: 5, pages:5-15, ISSN (print): 2367-8232, ISSN (online): 2534-9643.

Проф. д-р Пенка Ненова Цонева – Факултет по педагогика, СУ „Св. Климент Охридски“, e-mail: p.tsoneva@fp.uni-sofia.bg

Никола Николаев Георгиев – студент от първи курс, сп. Педагогика, редовно обучение, участник в честването на 100-годишния юбилей на Университетска специалност *ПЕДАГОГИКА* и съавтор на настоящата статия, e-mail: nikigeorgiev25@gmail.com

Мария Емилова Младенова – студент от първи курс, сп. Педагогика, редовно обучение, участник в честването на 100-годишния юбилей на Университетска специалност *ПЕДАГОГИКА* и съавтор на настоящата статия, e-mail: mariq.mladenovaa22@gmail.com

Мартин Йорданов Димитров – студент от първи курс, сп. Педагогика, редовно обучение, участник в честването на 100-годишния юбилей на Университетска специалност *ПЕДАГОГИКА* и съавтор на настоящата статия, e-mail: morti123@abv.bg

Ивана Илиева Динева – студент от първи курс, сп. Педагогика, редовно обучение, участник в честването на 100-годишния юбилей на Университетска специалност *ПЕДАГОГИКА* и съавтор на настоящата статия, e-mail: dineva_14@abv.bg